

слуг і впливу детермінантів регіональної діяльності санаторно-курортних і оздоровчих закладів України доведена необхідність застосування дієвих маркетингових інструментів підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг на регіональному та державному рівнях в контексті покращення їх розвитку.

Список використаних джерел

1. Артюхова І. В. Чинники формування й збереження конкурентних переваг туристичної галузі / І. В. Артюхова // Вісник економічної науки України. – 2011. – №2 (20). – С. 11–14.
2. Гуменюк В. Кон'юнктура ринку санаторно-курортних послуг у системі координат державного регулювання економіки / В. Гуменюк // Схід. – 2014. – № 4. – С. 6–11

3. Коваленко Н. Прогнозування розвитку санаторно-курортної діяльності в Україні / Н. Коваленко // Схід. – 2015. – № 8. – С. 25–29.

4. Коваленко Н.О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України / Н. О. Коваленко // Економіка харчової промисловості. – 2015. – Т. 7, № 4. – С. 21–27.

5. Кремень Р. Проблеми розвитку санаторно-курортного та оздоровчого туризму в Одеській області / Р. Кремень, Е. Каражия // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 5. – С. 78–90.

6. Сисоєнко І. В. Санаторно-курортні заклади в державній системі реабілітації та попередження інвалідності в Україні / І. В. Сисоєнко // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2016. – Вип. 18. – С. 95–106.

УДК 338.482.2(477)

О.В. ОЛЬШАНСЬКА,

д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну

А.О. МЕЛЬНИК,

д.е.н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну

Регіональні туристичні кластери як важливий чинник економічного зростання

Статтю присвячено теоретичним та практичним питанням формування туристичних кластерів в регіонах України. Обґрунтовано необхідність активізації туристичної діяльності як важливого складника підвищення конкурентоспроможності регіонів. Зроблено висновок про те, що кластерна форма організації туристичної діяльності в регіонах є найбільш функціональною та дієвою в контексті активізації соціально-економічного розвитку територій, зменшення різниці у рівні та умовах життя населення регіонів.

Ключові слова: туристична діяльність, регіон, кластерна організація, соціально-економічний розвиток.

А.В. ОЛЬШАНСКАЯ,

д.э.н., профессор, Киевский национальный университет технологий и дизайна

А.А. МЕЛЬНИК,

д.э.н., доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна

Региональные туристические кластеры как важный фактор экономического роста

Статья посвящена теоретическим и практическим вопросам формирования туристических кластеров в регионах Украины. Обоснована необходимость активизации туристической деятельности как важной составляющей повышения конкурентоспособности регионов. Сделан вывод о том, что кластерная форма организации туристической деятельности является наиболее функциональной и действенной в контексте активизации социально-экономического развития территорий, уменьшения разницы в уровне и условиях жизни населения регионов.

Ключевые слова: туристическая деятельность, регион, кластерная организация, социально-экономическое развитие.

Regional tourist clusters as an important factor of economic growth

The article is devoted to the theoretical and practical issues of formation of tourist clusters in the regions of Ukraine. It is substantiated the necessity of activation of tourist activity as an important component of improving the competitiveness of regions. It is concluded that the cluster form of organization of tourist activities is the most functional and effective in the context of enhancing the socio-economic development of territories, reducing the difference in the level and living conditions of the population in the regions.

Keywords: *tourist activity, region, cluster organization, socio-economic development.*

Сучасна динамічна та багатопланова туристична діяльність в умовах глобалізації відзначається урізноманітненням суспільних функцій та зростанням її ролі та значення у стимулюванні економічного розвитку тих чи інших територіальних утворень. Активізація туристичної діяльності в економіці регіонів сьогодні зросла завдяки визнанню серед низки факторів, що впливають на процес виробництва, пріоритетності такого фактору як якість трудових ресурсів, оскільки саме вони формують людський капітал, який складає ключову компоненту вартості створеного на об'єктах господарської діяльності продукту або послуги будь-якого регіону країни.

Отже, проблеми ефективної організації та функціонування туристично-рекреаційної діяльності в регіональному вимірі є вкрай актуальними як для розвитку регіонів країни, так і для функціонування туристично-рекреаційної сфери зокрема.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку туристичної галузі свідчать про те, що підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни та зростання добробуту населення призводить до збільшення вільного часу та розширення споживчих інтересів людей, що в свою чергу сприяє тому, що на певному етапі туризм стає важливою соціальною потребою. З іншого боку, туризм у багатьох країнах стає важливою прибутковою галуззю господарства, джерелом валютних надходжень, засобом для забезпечення зайнятих. Туризм сьогодні здатний стимулювати інтенсивний розвиток легкої та харчової промисловості, транспорту, будівництва, готельного та ресторанного бізнесу тощо. Надходження податків від цієї галузі можуть зміцнити державний бюджет на різних рівнях його формування, починаючи з регіонів країни.

Сучасні події в Україні загострили соціальні та економічні проблеми розвитку її регіонів. Сьогодні існує нагальна необхідність розроблення довгострокових стратегій розвитку економіки кожного з регіонів країни, обґрунтування основних напрямів розвитку перспективних видів економічної діяльності. Практично у всіх регіонах України сьогодні особливо гострими є проблеми зайнятості. Водночас, в регіонах продовжує спостерігатися низький рівень розвитку галузей соціальної сфери, динамічний розвиток яких міг би стати не тільки істотним джерелом збільшення робочих місць, але й залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Очевидною є нагальна необхідність пошуку нових, ефективних форм та механізмів стимулювання розвитку туристичної галузі в регіональних соціально-економічних системах з метою підвищення рівня життя населення, досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем розвитку туристичної діяльності, її значення для активізації економічних процесів території та впливу на розвиток регіональних соціально-економічних систем присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: І. Бураківського, В. Гаворецького, В. Квартальнова, О. Корчевської, О. Любіцевої, М. Мальської, Ю. Мігущенко, Д. Стеченка, А. Філіпенко, О. Шаблія, М. Портера, Дж. Кристофера Холлоуея та ін. Проте концептуальні основи формування напрямів діяльності туристично-рекреаційної сфери та механізми впровадження інноваційних форм їх територіальної організації в регіонах є суперечливими та розроблені недостатньо, певні

особливості регіонів (соціальні, природно-економічні, територіальні, історичні тощо) у формуванні довгострокових програм їх розвитку враховані не повною мірою. Це не дозволяє на практиці здійснювати цілеспрямоване планування розвитку туризму на окремих територіях. Водночас подальших досліджень потребує пошук нових форм та механізмів, у тому числі використання кластерного підходу, у стимулюванні та нарощенні обсягів туристичних потоків як внутрішньодержавного, так і міжнародного значення для залучення інвестицій та створення робочих місць в туристичній сфері регіонів України.

Мета статті – висвітлити та обґрунтувати актуальність та доцільність використання кластерного підходу в організації туристичної галузі як одного зі стратегічних векторів державної регіональної політики України, особливо в період післякризового відновлення економіки держави та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Наслідки кризових процесів сучасного періоду в різних сферах економічної діяльності в Україні негативно позначаються на економіці і соціальній сфері регіонів, міст, селищ, сіл. Це стосується регіонів як з високим забезпеченням природно-ресурсним потенціалом, інфраструктурою, робочою силою, так і моногалузевих міст і сіл. Негативна економічна та соціальна тенденція зберігається у всіх без виключення регіонах, внаслідок чого вони набувають ознак депресивності. Внаслідок воєнних дій на сході України та глобальних кризових процесів відбувається втрата ключових галузей промисловості – паливно-енергетичної, металургійної і машинобудівної, що негативно позначається на економічному і соціальному стані України в цілому. У таких умовах заслуговують на увагу і поширення нові специфічні форми регіонально-галузевих економічних систем у формі кластерів, які можуть стати джерелом прискореного розвитку регіонів.

Територіальні кластери – спеціалізовані економічні системи, які формуються на конкурентоспроможних ресурсних, технологічних та інших перевагах регіонів з залученням місцевих управлінських, освітніх, ринкових та інших суб'єктів, орієнтованих на досягнення поставленої мети. Вони виділяються значною консолідацією зусиль суб'єктів підприємництва в галузі інновацій, інтеграцією економічної і соціальної політики для розвитку підприємств, підвищення регіональної конкурентоспроможності тощо. Рушійною силою

їх формування і функціонування є конкурентні переваги економічних потенціалів регіонів та ринкові механізми господарювання регіональних кластерних спеціалізованих систем.

Конкурентоспроможність як одна з головних ознак функціонування економічних систем в ринкових умовах стосується як виробничої, так і регіональної конкуренції. Кожен регіон має свої, притаманні тільки йому, конкурентні переваги перед іншими в різних сферах суспільної діяльності. Регіональні фактори ринкових переваг стосуються як унікальності розміщених в регіонах ресурсів (у тому числі рекреаційних), придатних для виробництва певних видів товарів, так і територіальної зосередженості спеціалізованої інфраструктури, ринку робочої сили та послуг, іншої функціональної виробничої і соціальної спрідненої чи допоміжної інституційної інфраструктури, механізмів і моделей спільної взаємодії тощо. Разом з тим, конкурентні переваги регіонів можуть бути використані в разі сприятливої економічної ситуації на світовому ринку. Особливо привабливими є ті регіони, в яких відсутні кризові ситуації у різних сферах виробництва, а також де стабільно забезпечений платоспроможний попит, зростання виробництва тощо.

Міжнародний досвід розвитку туризму засвідчує, що він є високоприбутковим видом економічної діяльності, який відіграє значну роль у залученні до державного та місцевих бюджетів значних фінансових надходжень, сприяє демократизації суспільства та відновленню фізичного і емоційного здоров'я людей, підвищенню їх культурного рівня. Крім того, для туризму характерною є швидка оборотність капіталу (у 4 рази вище, ніж в середньому в галузях світового господарства), що особливо привабливо для інвесторів [1]. За таких умов розвиток туризму та рекреації цілком правомірно розглядати як один з головних шляхів активізації соціально-економічного розвитку територій, зменшення різниці у рівні та умовах життя регіонів.

Виходячи з того, що кластери являють собою об'єднання підприємств згідно технологічного циклу виробництва, фінансових, дослідницьких, навчальних, торгових та інших організацій певного регіону для спільного виробництва продукції, яка відповідає високим стандартам, це забезпечує перетворення стихійної конкуренції у широку та економічно вигідну кооперацію підприємств на

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

основі використання конкурентних переваг регіону. При цьому дрібні та середні підприємства об'єднуються навколо великих і працюють на основі субпідряду в межах власної вузької спеціалізації виробництва окремих видів продукції або послуг як юридичні особи. Отже формування регіональних кластерів є одним з перспективних та ефективних чинників зростання економіки у регіоні. Для прикладу – рівень кластеризації економіки у США сьогодні складає 61%.

За М. Портером: «Кластер або промислова група – це група географічно близьких, взаємозалежних компаній та пов'язаних з ними організацій, які разом діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюють одне одного» [7].

Продуктивність кластера пов'язана з поєднанням фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, а також з ефективною спеціалізацією економічної діяльності, економією на масштабах виробництва, доступом до новітньої технології, поліпшенням інфраструктурного обслуговування, підвищенням конкурентоспроможності на міжрегіональних і глобальних ринках тощо.

Кластерна модель економіки регіону сприяє посиленню взаємозв'язків між бізнесом, місцевою владою, соціальною інфраструктурою, зокрема, і щодо підготовки робочої сили. Цим самим зростає конкурентоспроможність регіону, підвищується продуктивність діяльності, посилюється здатність до інновацій, кооперації між суб'єктами економічної діяльності. Конкурентними перевагами регіональних кластерів є територіальна концентрація (зосередження) підприємств, близькість їх розміщення, що забезпечує економію транспортних витрат, розвиток транспортної, соціальної інфраструктури (аудиторських, консалтингових, страхових, банківських, торгівельних, дослідницьких установ, організації тощо).

Існують різні моделі формування кластерів: на базі головного підприємства або асоціації підприємств, які виступають лідерами; на базі державної регіональної інвестиційної політики тощо. Важливо, щоб конкурентоспроможний економічний кластер об'єднував ефективні та взаємозалежні види економічної діяльності, формувалася як єдиний комплекс спеціалізованих фірм, виробників, споживачів, тобто, щоб формувалася єдина ареальна система. Кластери як сукупність пов'язаних видів діяльності часто виконують роль

центрів зростання економіки великих регіонів, стимулюючи розвиток інших її секторів.

Кластерна модель регіональної організації економіки сприяє розвитку досліджень та інновацій, підвищенню ефекту від розвитку спільної виробничої інфраструктури, що дозволяє учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу.

Аналіз сучасної ситуації щодо рівня розвитку туристичної сфери засвідчує, що для більшої частини регіонів України характерні низька щільність розміщення туристично-рекреаційних об'єктів, їх недостатня транспортна доступність, незадовільний матеріально-технічний стан і відсутність комплексності. До регіонів України, туристично-рекреаційний потенціал яких може бути визнаний відносно високим, можна віднести Чорноморське узбережжя, Карпатський регіон, міста Київ і Львів. Великий потенціал мають регіони з наявними рекреаційними ресурсами (мінеральні води, лікувальні грязі тощо), багату історичною та культурною спадщиною (Трипільська культура, замки та фортеці західних областей та ін.). Значні перспективи в Україні має сільський зелений туризм, можливість розвитку якого є практично в усіх регіонах.

Формування кластерів у туристичній сфері може стати ефективним механізмом і засобом поєднання загальнодержавних, корпоративних та індивідуальних інтересів для досягнення кінцевого результату – активізації підприємницької діяльності, підвищенню конкурентоспроможності та зростанню економічного розвитку регіонів, забезпеченню гідного рівня та якості життя населення.

Підвищення конкурентоспроможності економіки на основі формування кластерів – це нова стратегія економічного розвитку регіонів, окремих міст, галузей економіки в ринкових умовах. Регіони в новому конкурентному середовищі повинні зайняти найбільш ефективні соціально-економічні позиції на глобальних ринках продукції та послуг. Підвищення ефективності використання наявного в них потенціалу за рахунок формування взаємозв'язаних і збалансованих кластерних систем на базі партнерських відносин може сприяти досягненню позитивних результатів.

У цьому плані одним із важливих напрямів регіонального розвитку може стати створення туристичних кластерів як сукупності підприємницьких структур, органів влади та державних закладів,

громадських організацій, які функціонують в туристичній індустрії та суміжних галузях. У туризмі кластер трактується як система взаємодії туристичних підприємств, що сконцентровані географічно, використовуючи спільні туристичні ресурси. Ефективність кластерів від самого початку їх функціонування обумовлюється інтеграційними процесами між їх ланками. У процесі взаємовигідного співробітництва здійснюється обмін інформацією, технологіями, досвідом тощо. Насамперед, це відноситься до процесів кооперування в організації їх роботи, спільного використання як рекреаційних ресурсів, так і спільної інфраструктури. Наявність єдиної мети функціонування туристичного кластеру дозволяє підвищувати конкурентоспроможність функціонування його ланок. Особливо важливим чинником є той факт, що кластери можуть успішно функціонувати в тому випадку, коли в їхньому складі є малі та середні підприємства. Саме тому розвиток туристичних кластерів може слугувати поштовхом для розвитку успішного підприємництва.

В Україні туристичні кластери дістали свій розвиток у Хмельницькому регіоні, де вони орієнтуються на використання місцевих природних ресурсів. Утворенню цих кластерів сприяла й культурна спадщина регіону, розвинута інфраструктура та підтримка органів місцевого самоврядування. Особливо сприятливим для розвитку туристичних кластерів є Карпатський регіон. У межах Івано-Франківської області сформувався туристичний кластер, в якому інтегровано туристичні послуги, виробництво сувенірів, виробів з овечої вовни та шкіри тощо. Подільсько-Буковинський туристичний кластер охопив три міста Поділля та Буковини: Кам'янець-Подільський, Чернівці та Хотин. У Херсонському регіоні сформувався транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України». Серед його ланок – ярмаркові та торговельні заходи, що спираються на історичну спадщину. Також ціла низка туристичних кластерів сформована або формується в інших регіонах України.

Висновки

В Україні є всі необхідні передумови для формування туристичних кластерних об'єднань, які

сьогодні стають важливим рушієм економічного зростання регіонів. За належної організації взаємозв'язків у туристичних кластерах, створення відповідних закладів готельного та ресторанного господарства, розвитку реклами, розвиток внутрішнього та міжнародного туризму, зокрема круїзного, автомобільного, спелеологічного, «зеленого» та сільського туризму в мирних умовах буде стимулювати розвиток інших галузей, які обслуговують туристичну діяльність, і врешті-решт, сприятиме підвищенню добробуту людей, розвитку депресивних територій за рахунок інтенсивного використання рекреаційних ресурсів. Крім того, використання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів для реабілітації трудових ресурсів та населення в цілому в них, зробить цей процес більш системним та територіально і фінансово доступним.

Список використаних джерел

1. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. – 180 с.
2. Данилишин Б.М. Актуальні проблеми регіональної політики в Україні та шляхи їх розв'язання. / Б.М. Данилишин, Я.Б. Олійник та ін. // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць в 4-х т. – К.:ВГЛ Обрії, 2004.
3. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці, Книги – ХХ1, 2003. – 300с.
4. Дж. Кристофер Холловей, Нейл Тейлор. Туристический бизнес. Перевод с англ. Киев: «Знання», 2007. – 798 с.
5. Мельник А.О. Кластерний союз як механізм адаптації вітчизняних підприємств до конкурентного середовища / А.О. Мельник // Часопис Хмельницького університету економіки і права «Університетські записки». – 2008. – №3. – с. 431–435.
6. Ольшанська О.В. Регіон як просторова соціально-економічна система / О.В. Ольшанська // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 117. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3731/1>.
7. Портер М. Конкуренція / Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вільямс», 2002. – 496с.
8. Чубукова О.Ю. Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / О.Ю. Чубукова // Ефективна економіка. – 2015. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.